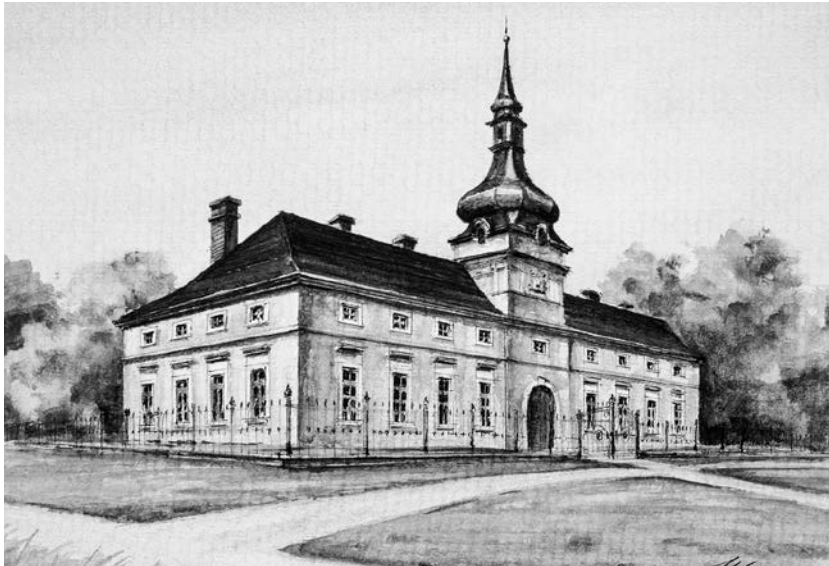

Z HISTORIE SPRÁVY VELKOSTATKU PODOLSKÉHO

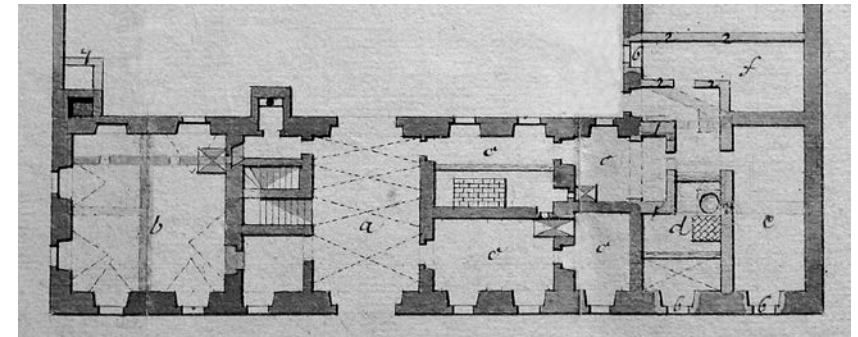
Jiří Čalkovský

Brněnský proboštský kostel sv. Petra na Hoře byl 7. března 1296 povýšen na kostel kolegiální. Prestiž kapituly pozvedl zásadním způsobem král Jan Lucemburský, který jí dne 25. listopadu 1331 udělil další privilegia. Od té doby nesla kapitula název Královská. Po zřízení Biskupství brněnského dne 5. prosince 1777 povýšil papež Pius VI. tuto Královskou kapitulou na Královskou stoliční kapitulou sv. Petra a Pavla.

Nezbytnou podmínkou existence a dalšího rozvoje kapituly bylo rozšiřování a správa nemovitého majetku. Z těchto důvodů se do kapitulního majetku dostala v několika vlnách i obec Podolí u Brna. Napřed zde kapitula roku 1348 koupila dvůr s dvojím poplužím a 14,5 lány, s krčmami a chalupami, potom v roce 1369 přikoupila další 4 lány, 1 chalupu a 1 krčmu. V roce 1373 bylo dokoupeno ještě 5 lánů a celá vesnice Podolí tak náležela kapitule.

Po přestavbě v roce 1795 se stal kapitulní zámek nepřehlédnutelnou dominantou Podolí. Kancelář správce statku se nacházela vlevo od vjezdu do budovy. Věž s hodinami a dvěma zvony byla snesena v roce 1869. (archiv autora)

Plány k zámětku petrovských kanovníků v Podolí vypracoval v roce 1789 zednický mistr Zeyssl. Legenda k přízemí uvádí: a) vjezd, b) kancelář správce, c) byt důchodního, d) prádelna, e) mandlovna, f) kancelář důchodního. (archiv autora)

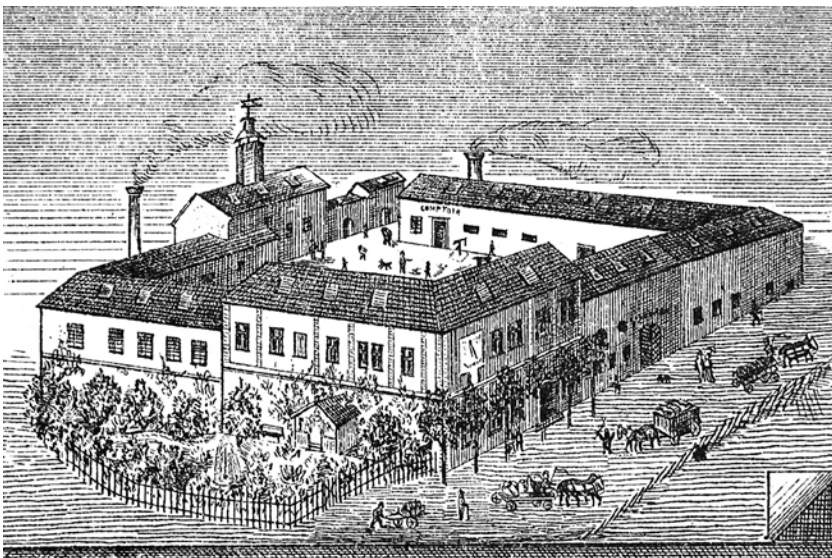
Když byla koncem 18. století přeložena správa kapitulního statku do Podolí, stala se obec významným střediskem hospodářského života a místní zámek centrem, ze kterého bylo spravováno rozsáhlé panství náležející kapitule sv. Petra. Volba na Podolí padla z ryze praktických důvodů. Kapitula potřebovala pro správu svého sice nepřilíh velkého, ale zato velmi rozptýleného majetku vlastnit úřad v místě, ze kterého by byly i okrajové části panství co nejlépe dosažitelné. Následující text chce přiblížit velkostatek Podolí a úlohu jeho správce.¹

VELKOSTATEK PODOLÍ

Kapitulní statek tvořily v roce 1566 předměstské vesnice Brna: Cejl a Habrůvka, na jihu Komárov, Polní ulice, Bohunice, Horní a Dolní Heršpice a Přízřenice, na západě Nebovidy, Ořechov a Ořechovičky, na severovýchodě Mokrá, na východě Podolí, Bedřichovice, Prace, Velešovice a Rousínovec. Nejvýchodnější a také nejvzdálenější vsi na panství byly Zvonovice, ležící jen asi 10 km před Vyškovem. Majetek kapituly se v průběhu času měnil a jeho rozloha kladla mimořádné nároky na organizaci a správu. Přední obcí v kapitulním majetku byly Velešovice, koncem 16. století však nabývá trvale převahy Podolí, proto byl statek nazýván podolským.

Správu statku vedl jeden z kanovníků kapituly, kterému se v 16. století říkalo šafář, ale později převládlo pojmenování prokurátor. Ten byl zodpovědný za hospodaření statku, ale v zásadních věcech právo sám rozhodovat neměl. Tato pravomoc náležela kapitule. Podřízeným prokurátora byl panský úředník nazývaný hejtman,

¹ V souvislosti s velkostatkem Podolí jsou tedy zmíněny jen obecné aspekty běžného provozu, protože dokumenty týkající se konkrétních aktivit hospodářské činnosti podolského majetku, jako byl pivovar, dvůr, palírna, šenk vína, piva a pálenky, cihelna atd., jsou zatím zpracovány jen částečně.

Panský dvůr v Podolí v roce 1893
(reprodukce z faktury nájemce sladovny Rudolfa Jappa, archiv autora)

někdy také správce nebo vrchní. Správce plnil příkazy prokurátora a podával mu hlášení o stavu spravovaného majetku. Pouze v případech, kdy by se dělo něco v rozporu s dobrým hospodařením statku a prokurátor by se tím odmítl zabývat, byl správce povinen tuto záležitost ohlásit přímo kapitule. Povinnosti správce byly stanoveny tzv. instrukcí, která přesně uváděla rozsah pravomocí a povinností. V Moravském zemském archivu se dochovala jedna taková instrukce z doby, kdy se kapitulní hospodářství vzpamatovalo z následků třicetileté války. Obsahuje pokyny shrnuté do deseti bodů. V první řadě je v nich zdůrazněna hierarchie ve vedení statku. Kapitula správou statku pověřovala prokurátora a správce mu byl tudíž povinován náležitou úctou a měl plnit všechny jeho příkazy. Správci pak podléhali sládek, panský mlynář, bednář, palírník, hospodští, šafáři, ovčáci, hajní a drábi, obecní úředníci a samozřejmě poddaní. Pokladna byla v gesci prokurátora, jemuž byly odváděny veškeré platby a úroky. Úlohou správce pak byl dohled nad dodržováním všech povinností ze strany poddaných a také vedení hospodářských písemností. Měl na starosti správu sýpky a panských důchodů, přičemž však veškerá vydání musel schválit prokurátor. Dále měl správce za úkol pořízení a aktualizaci detailního soupisu veškerého majetku. Samozřejmě též odpovídal za praktický chod celého statku (hospodářství, dvory, pivovaru, rybníky, vinohrady). Měl také dohlížet na veškeré stavby a stavební úpravy, vše ovšem opět podléhalo schválení prokurátora. V soupisu je i výčet termínů, v nichž měl správce podávat výkazy své činnosti – dvakrát ročně (na sv. Jiří a na sv. Michala) měl připravit hlavní účty o hospodaření statku, dále měsíčně výkazy o veškerém svěřeném majetku, jednou

za týden byl pak povinen podat zprávu prokurátorovi a vést jednání s šafáři a obcemi týkající se roboty. Instrukce vymezovaly také přístup správce k poddaným. Správce se měl vyhýbat slovnímu i fyzickému násilí vůči nim, měl být spravedlivý a pouze v případě nutnosti udělovat přiměřené tresty. Udělit trest vězení byla pravomoc náležející prokurátorovi. Správce také nesměl povolovat odchod poddaných na jiná panství. Opakovaně byl zdůrazňován požadavek naprosté loajality správce ke kapitule a jeho podřízenost prokurátorovi.

Postupem času byly instrukce rozšiřovány, až zasahovaly prakticky do všech oblastí života v obci. Mimo jiné se zde objevuje také požadavek naprosté mravní bezúhonnosti správce. Očekávalo se, že správce povede příkladný, bohabojný život a bude v tomto směru působit také na poddané, kteří mu byli svěřeni.

Jak je vidět, nebyly podmínky pro vedení úřadu správce statku nijak lehké, a tak bylo pro mnohé ze správců velmi obtížné požadavkům představených dostát. Archivní dokumenty potvrzují, že se správcové ve funkci často střídali. Důvody byly různé. Někteří neobstáli, jiní neměli v účetnictví pořádek nebo dokonce ani požadovanou agendu nevedli. Našli se také nepoctivci. Například v roce 1743 podal kanovník Halama na správce Ignáce Červinku obšírnou stížnost, ve které dokládá, že správce „*má pečínku a kapitula rožeň*“.² Náprava byla v tomto případě zjednána až koncem roku 1744, kdy byl správce Červinka propuštěn.

Když bylo v roce 1849 zrušeno poddanství, byla vytvořena z vrchnostenského hospodářského úřadu hospodářská správa kapitulního velkostatku. V Podolí zůstal také politický úřad, jehož úkolem bylo řídit přípravné práce tak, aby mohl být tento úřad předán státním soudům, které začaly působit 1. července 1850. Rokem 1851 změnil kapitulní statek sv. Petra název na Velkostatek Podolí. Představeným tohoto politického úřadu byl vrchní Matěj Řepa, který potom přešel do státní správy. Po jeho odchodu převzal úřad Josef Zapletal jako správce velkostatku kapituly (+1888). Jeho nástupcem se stal Edmund Czap (+1873), potom Alfred Palliardi (+1888), Karel Štěpánek (+1905), ředitel Arnošt Pacher vedl úřad od roku 1905 až do svého odchodu do penze v roce 1942. Posledním správcem statku byl Josef Trefanec ze Šlapanic.

Razítko Vrchnostenského úřadu panství peterského v Podolí (Kritschen).
(archiv autora)

2 TENORA, Jan. *Statek sv. Petra v Brně*. Brno, 1934, s. 62.

SPRÁVCE VELKOSTATKU PODOLÍ KAREL ŠTĚPÁNEK

Karel Štěpánek se narodil roku 1832 v Běhařovicích, ležících 18 km severně od Znojma.

V rodných Běhařovicích se k jeho osobě nedochovaly žádné informace, z pozdějších zpráv v denním tisku dozvídáme, že dokončil studia a přijal místo na rosickém panství, kde působil celkem 36 let, zpočátku jako hospodářský příručí, potom jako pojezdny. Po úmrtí Alfreda Palliardiho nastoupil v roce 1888 na místo správce kapitulního velkostatku v Podolí.

Běžnou agendu správce podolského velkostatku na konci 19. století ilustruje dopis z 10. listopadu 1893, kterým se Štěpánek obrací na své nadřízené ve věci vyúčtování nákladů za nezbytnou opravu sýpky:

*Velectěné dómské kapitule,
pověřením ze 17. srpna tohoto roku č. 62, byla uctivě podepsaná správa statku vybídnu provést ve vlastní režii na náklady dómské kapituly a ve spolupráci s pachtýřem sladovny panem Rudolfem Jappem opravu dvoupatrové sýpky nacházející se v pravém křídle pivovaru a poté o tom předložit podrobné vyúčtování.*

Za uposlechnutí tohoto příkazu byla provedena velmi důkladná oprava dvoupatrové sýpky, o které předkládáme vyúčtování včetně příloh spolu s uctivou poznámkou, že by zřejmě bylo možné ušetřit ze sumy 1004 zlatých 79 krejcarů vyhrazené na opravu sýpky několik set zlatých, kdyby se k opravám nepřidružily nepředpokládané vícepráce jako: položení prkenných podlah v obou patrech a zhotovení lambrín (tj. prkenného ohrazení, pozn. překladatele) z nového materiálu a výměnu 17 kusů zcela ztrouchnivělých střešních krokví. Náklady na opravu sýpky ve výši 998 zlatých 13 krejcarů vyrovnal pan Rudolf Japp oproti své refundaci, jelikož v pokladně statku není příslušná hotovost.

Carl Štěpánek
správce³

Karel Štěpánek (1832–1905), správce velkostatku podolského.
(reprodukce z Moravských novin, 31. 7. 1898)

Karel Štěpánek byl činorodý člověk. Brzy poté, co se seznámil s povinnostmi správce podolského velkostatku, vstoupil i do veřejného života obce a přijal místo předsedy školní rady. O jeho dalším působení v obci nejsou žádné detailnější zprávy, byl však jistě váženým občanem, o čemž svědčí zápis v protokolární knize obecního zastupitelstva ze dne 4. listopadu 1900, kde čteme:

„... ve volných návrzích byl rozpraven hovor o rozličném dobrodiní, kterým pan správce velkostatku pan Karel Štěpánek obci zdejší přispěl. Za ty zásluhy jmenován byl jednohlasně čestným občanem obce Podolské.“

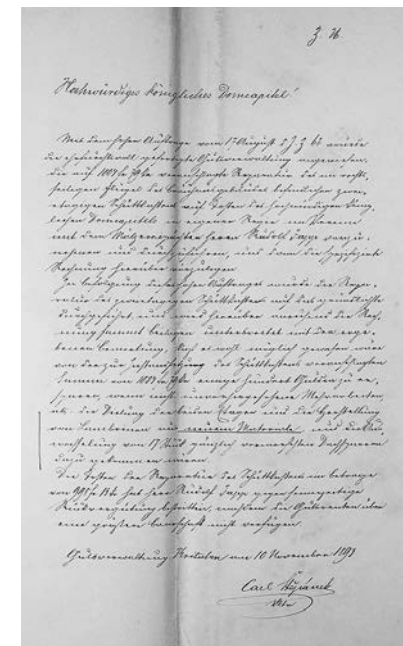
V době svého příchodu do Podolí zastával Karel Štěpánek již devatenáct let funkci předsedy silničního výboru brněnské oblasti. Tento úřad podléhající Zemskému výboru v Brně rozhodoval o provádění staveb, technické a hospodářské správě okresních silnic a opatroval úhrady na jejich stavbu a udržování. Silniční výbor měl 11 členů a byl volen na dobu šesti let. Jeho členové zastupovali čtyři zájmové skupiny: velké statkáře, největší daňové plátce z řad obchodníků a průmyslníků, města a venkovské obce.

Z uvedené agendy a zastoupených zájmových skupin je patrné, že řízení tohoto úřadu vyžadovalo nejen odborníka na danou problematiku, ale také schopného organizátora.

Z dobových pramenů vyplývá, že Karel Štěpánek zřejmě oba předpoklady splňoval, což nezůstalo bez povšimnutí.

V neděli 31. července 1898 přinesly Moravské noviny následující zprávu: *„Dne 30. července 1898 bylo tomu právě 25 let, co úřad předsedy silničního výboru v okrese Brněnském zastává správce velkostatku podolského pan Karel Štěpánek. Věru dlouhá to doba, celé čtvrt století; uváží-li se, že členové silničního výboru a tedy i předsedové jejich jsou poplatnictvem voleni vždy jen na určitou řadu let, a že velmi nesnadno jest zachovati si v podobných čestných úřadech s nejednou velkou zodpovědností spojených přízeň voličů pro dlouhá období. Karel Štěpánek však rozsáhlým a spravedlivým jednáním svým toho dokázal a den 30. července tohoto roku jest jubilejním dnem v pravdě úspěšné a vzorné předsednické činnosti.*

Od roku 1888, tedy právě deset let působí jako správce na velkostatku královské kapitule Brněnské v Podolí. Od 30. července 1873 jest předsedou silničního

Dopis, kterým v roce 1893 správce Karel Štěpánek informoval kapitolu o dokončení opravy sýpky. (MZA Brno, fond E 105)

3 MZA Brno, Fond E 105, karton 309, inv. č. 703, sig. IV. F, fol. 762, originál německy, překlad Mgr. Tomáš Butala.

výboru Brněnského. Za jeho 25leté činnosti vystavěno 37 nových silničních tratí v délce 85 kilometrů.

Že poplatnictvo velkých zásluh páně předsedových o rozšíření sítě na Brněnsku uznává, toho dokladem je to, že pro tyto zásluhy jmenovalo více obcí Štěpánka svým čestným občanem. Podobně i od moravského výboru zemského dostalo se mu pochvalných uznání za vzorné vedení správy silniční. Členové silničního výboru Brněnského chystají velezasloužilému svému předsedovi jubilantu přiměřenou oslavu.

I my z plna srdce panu předsedovi k jeho vzácnému jubileu gratulujeme a přejeme, by ještě dlouhá léta ku prospěchu okresu Brněnského v nekaleném zdraví působil a jsme jisti, že čtvrtstoletá záslužná práce páně předsedova dojde náležitě ocenění i na místech povoláných.⁴⁴

Štěpánkova práce byla oceněna také vyznamenáním od císaře. V deníku Hlas z 28. srpna 1902 je možné číst následující informaci: „*Předseda silničního výboru okresu brněnského pan Karel Štěpánek byl, jak jsme oznámili, vyznamenán od císaře propůjčením zlatého záslužného kříže s korunou. Tímto vyznamenáním jsou uznány jeho zásluhy, kterých si získal za své vlastnosti jako starosta silničního výboru. Jeť pan Karel Štěpánek již od roku 1873 předsedou tohoto výboru. Neméně záslužná je jeho činnost i v mnohém jiném ohledu. Zlatý záslužný kříž byl mu dnes o půl 11. hodině dopolední odevzdán za přítomnosti četných přátel na okresním hejtmánství.*“

Byla to velká pocta a jistě se oslavovala i na zámku v Podolí, kde Karel Štěpánek se svou rodinou (manželkou Karolínou a dvěma dcerami) bydlel a kde měl úřadovnu, z níž činnost silničního výboru řídil. Z tohoto místa tak byla vydána mnohá rozhodnutí. Jako příklad může posloužit vypsání výběrového řízení z 1. ledna 1901 rozšiřovaného formou plakátů a inzerce v denním tisku: „*Pozvání silničního výboru okresu brněnského ku licitaci na dodávání a na dovoz potřebného šterku pro silnice okresní na léta 1901, 1902 a 1903 (zde následoval dlouhý seznam silničních úseků), která konati se bude dne 16. a 17. ledna 1901 v Brně v Besedním domě a 18. ledna v Tuřanech v hostinci 'U zlatého lva', vždy o 9. hodině předpolední. Před započatím licitace lze podávati též oferty jak na dodávání, tak na dovoz šterku vyhotovené na základě podmínek licitačních, do nichž jest volno každému nahlédnouti u předsedy silničního výboru v Podolí.*“⁴⁵

Stavby dlouho plánované silnice z Podolí do Líšně, kterou prosazoval ze své funkce v silničním výboru a v zájmu kapitulního velkostatku, se již Karel Štěpánek nedožil. Zprávu o jeho úmrtí se dozvěděli čtenáři deníku Hlas dne 29. ledna 1905: „*...náhle zemřel dnes v nemocnici raněn mrtvicí právě na svůj svátek pan Karel Štěpánek, správce statků královské kapituly brněnské v Podolí a dlouholetý předseda silničního výboru brněnského. Zastával tento úřad 36 let. Zesnulý zlomil si tyto dny na náledí nohu a dopraven byl na léčení do zemské nemocnice. Tam raněn byl*

mrtvicí dnes dopoledne o půl 10. hodině. Pohřeb bude v pondělí 30. ledna o půl 4. hod. odpolední z farního a klášterního chrámu Páně na Starém Brně.“

V neděli 5. února uveřejnil tentýž deník *Díkuvzdání*, podepsané jménem Silničního výboru okresu brněnského.

Na místo správce velkostatku Podolí byl z nedaleké Mokré povolán nadlesní Arnošt Pacher⁶, který již v roce 1880 přišel na tamější hájenku jako adjunkt, pomocník hajného Stušky. Když si později vzal za ženu Stuškovu dceru a narodila se jim holčička, byli jí Karel Štěpánek s manželkou Karolínou za kmotry. Při křtu dostala jméno Alžběta Karolína. Arnošt Pacher pak působil ve funkci ředitele velkostatku Podolí v období 1905–1942.⁷

Autor děkuje za pomoc Miloši Vránkovi, Jiřímu Filipovi, Josefu Kopeckému a Mgr. Tomáši Butalovi.

Díkuvzdání uveřejněné v deníku Hlas v neděli 5. 2. 1905

- 6 Na tomto místě se nabízí jistá spekulace mající možná reálný základ. Asi 4 km severně od Běhařovic se totiž nachází obec Tavíkovice, ve které se na zámku hraběnky Josefy Fürsbenberkové narodil vrchnostenskému úředníku Josefu Pacherovi v roce 1819 syn, kterého pokřtili jako Michaela Wilhelma. Ten se později odstěhoval do osady Okluky u obce Malé Hradisko, ležící západně od Prostějova, kde mu manželka Rozina v roce 1862 porodila syna Arnošta. A když po létech Arnošt Pacher získal místo pomocníka hajného na podolském statku, tak vyvstává otázka, zda Karel Štěpánek a Arnoštův otec této skutečnosti pomohli, nebo bylo vše jen dílem náhody.
- 7 Podrobněji o osobnosti A. Pachera viz ČÁLKOVSKÝ, Jiří. Rukopis číslo 4, 2003, 2013 a 2016.

4 Moravské noviny, 31. 7. 1898, s. 3.

5 Hlas, 6. 1. 1901, s. 14.

PRAMENY A POUŽITÁ LITERATURA:

Archiv autora

Moravský zemský archiv v Brně, Fond E 105, karton 309, inv. č. 703, sig. IV. F, fol. 762.

Hlas, 1. 1. 1901, 6. 1. 1901, 28. 8. 1902, 29. 1. 1905.

Moravské noviny, 31. 7. 1898, s. 1, 3.

Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD-ROM (verze I.): věrná digitální replika Ottova slovníku naučného ve 28 svazcích (1888–1909) [disk]. Zlín: AION CS, 1997.

DVORSKÝ, František. *Vlastivěda moravská*. Brno: Musejní spolek, 1916.

Ein Buch für jeden Brünner: Quellenmäßige Beiträge zur Geschichte unserer Stadt. Brünn: Verlag des Verfassers, 1901.

JAN, Libor, PROCHÁZKA, Rudolf a SAMEK, Bohumil. *Sedm set let brněnské kapituly*. Brno: Biskupství brněnské, 1996. ISBN 80-902253-1-4.

TENORA, Jan. *Statek sv. Petra v Brně*. Brno: nákladem vlastním, 1934.

TENORA, Jan. *Statek sv. Petra v Brně. Vzájemné vztahy a hospodářské poměry vrchností a poddaných*. Brno: nákladem vlastním, 1937.

TENORA, Jan. *Stoliční chrám sv. Petra a Pavla v Brně: průvodce kostelem*. Brno: [s.n.], 1928.